

A. T. Jones: Polgári kormányzat és a vallás

A kereszténység és a Római Birodalom

Jézus Krisztus azért jött erre a világra, hogy szabaddá tegye az embert, hogy lelkébe ültesse a valódi szabadság eszméjét. Ez a szabadság a szeretet éltette szabadság, az a nemes szabadság, amely nem téveszthető össze a test vagy az akarat szabadosságával. Olyan szabadság ez, amelyet az Isten Lelke által megvilágosított lelkiismeret vezérel, amely egyfelől mindenkiel szemben szabaddá teszi az egyént, másfelől a többi ember szeretetből fakadó, önkéntes szolgálatára indítja, hogy azok is részesévé válhassanak e szabadságnak. Ez az igazi szabadság.

Ezt a szabadságot adta Krisztus az embernek, amint a Biblia mondja: "Akiket a Fiú megszabadít, valósággal szabadok lesznek" (Ján. 8:36). Azáltal, hogy ezt a szabadságot adja - mint kimondhatatlan ajándékot -, eléri azt az eredeti célját, hogy az ember meggyőződésből örökre az ő hű szövetségesevé váljék. Úgy nyilatkoztatja ki magát az embernek, mint a legfőbb jó és az igazság megtestesülése, s így vonja magához az embereket, hogy önként engedelmeskedjenek az ő tökéletes akaratának. Jézus Krisztus testben megjelent Isten volt. Isten Krisztusban megbékéltette magával a világot, hogy megismerjék őt, az egyedül igaz Istent, és akit elküldött, a Jézus Krisztust. Tanítványokat gyűjtött maga köré, akiket megtanított Isten ismeretére. Felülről való hatalommal felruházva elküldte őket szerte a világba, hogy hirdessék a szabadság evangéliumát minden teremtménynek, megtanítva az embereket azok megtartására, amelyeket parancsolt nekik.

Jézus földre jöve telekor a Római Birodalom fénykorát élte. A hatalomnak olyan tündöklő és gigantikus megnyilvánulása volt ez a birodalom, amelyet emberi kéz valaha is létrehozhatott ezen a földön. Ez a hódításaira büszke és leigázott területeit féltékenyen őrző birodalom jogot formált mindenre: az emberi és az isteni dolgokra egyaránt. Az akkori gondolkodás szerint minden istent nemzeti istennek tekintettek. Mivel Róma meghódított minden nemzetet, a hódítók annak bizonyosságát látták ebben, hogy az ő isteneik felette állnak a legyőzöttekéinek. S bár Róma megengedte a meghódított népeknek, hogy folytassák nemzeti isteneik imádását, azonban ezeket az isteneket, csakúgy mint a meghódított népeket, a római állam szolgáinak tekintették. Ezért minden vallás a római vallás alattvalója lett.

A Pantheonban minden vallás istene elfoglalhatta a helyét, de csak mint az állam szolgája. Maga a római vallás is csupán az állam szolgája volt. Róma összes istene közül

egyik sem volt olyan hatalmas, mint Róma városának védőistene. Róma isteneinek legfőbb megkülönböztető jegye az volt, hogy az állam hivatalos istenei voltak. Eszerint nem az állam nyerte dicsőségét a római istenektől, hanem az istenek nyerték dicsőségüket a római államtól. Mivel Róma így bánt tulajdon isteneivel is, ezért hallatlan leereszkedésnek tartotta, hogy törvényesen elismerjen bármilyen idegen istent, vagy bármelyik római alattvalónak elismerje azt a jogát, hogy Róma istenein kívül más isteneket imádjon. Neander - a neves egyháztörténész - Cicerót idézi, mint az erre vonatkozó törvényi szabályozás alapvető megfogalmazóját:

"Senkinek sem lehet saját istene; senki sem imádkozhat egymaga olyan új, vagy idegen istent, amelyet az állam törvényei nem ismertek el." (Neander: Church History, I. kötet, 86-87. l. Boston, 1852.)

Nyilvánvaló, hogy a rómaiak számára a legfőbb jót az állam testesítette meg. Neandert idézzük tovább: "Az állam gondolata volt a legmagasabb erkölcsi eszmény, amiben ténylegesen megvalósult a legfőbb jó, és ezért az emberiség javát szolgáló minden más dolgot ettől tettek függővé." (i.m. 86. l.)

Az ember mindenestől az államnak volt alárendelve. Nem lehetett magasabb célja, és nem törekedhetett annál magasabb rendű jóra. Minden római állampolgár alattvaló volt, és minden római alattvaló rabszolga egy bizonyos értelemben. Theodor Mommsen, a német jogtörténész ezt írja:

"Minél előkelőbbé vált egy római, annál kevésbé volt szabad ember. A törvény mindenhatósága, a kormányzás zsarnok uralma egy szűk körbe szorították gondolkodását és tetteit. Hitele, valamint tekintélye életének e sajnálatos korlátozásától függött. Az ember összes kötelessége a legegyszerűbb, de a leghatalmasabb római számára is az volt, hogy rendben tartsa házáát, és az állam engedelmes szolgája legyen." (Ten Great Religions, 8. fejezet, 4. rész)

Könnyen belátható tehát, hogy ha valaki Krisztus nevét és elveit vallotta, gyakorlatilag nyíltan szembehelyezkedett az állammal. A Jézus Krisztusban kinyilatkoztatott Istennek mint legfőbb jónak az elismerése az állam felforgatására irányuló tettek minősült. Róma ezt azért tekintette hazaárulásnak, mert egy római számára a római állam a legfőbb jó eszményét mutatta be, és bárki, aki azt állította, hogy ennél magasabb rendű jó is létezik - és így magát Rómát alábbvalónak tartotta -, azt a római büszkeség nem tekintette másnak, mint Róma tekintélye ellen támadónak, a római állam bomlasztójának, felforgatójának. Ezért a keresztényeket - mivel nem ismerték el

a régi isteneket - nem csupán istentagadóknak nevezték, hanem a hazaárulás vádja volt a bíróságok előtt ellenük emelt vád, mivel tagadták, hogy az államnak joga lenne beleavatkozni az ember Istenhez való viszonyába. Azzal vádolták őket, hogy nem tisztelik a császárt, és hogy a császár és a római nép ellenségei.

A keresztények számára Isten Igéje abszolút tekintély volt. "Az Istent féljed, és az ő parancsolatait megtartsad, mert ez az embernek fődolga!" (Préd. 12:15) - ez volt az alapelvük. Számukra az örök életet jelentette, ha engedelmeskedtek ennek a felszólításnak. Ez volt részükről az a magatartás, mely bizonyította Isten mint a legfőbb jó iránti hűségüket. Ez a jó annyival magasabb a római államénál, mint amennyivel Isten kormányzata is magasabb a római kormányznál; amennyivel Isten is hatalmasabb, mint az ember, amennyivel a Menny is magasabb, mint a Föld, amint az örökkévalóság értékesebb a mulandóságnál. A rómaiak nem csupán a legnagyobb nemzetnek tartották magukat, és olyanoknak, akiknek hatalmuk van mindenek felett, hanem azzal is büszkélkedtek, hogy minden nemzet között ők a legvallásosabbak. Ciceró is a legvallásosabb népnek nevezi a rómaid, mivelhogy minden élettevékenységüket áthatotta a vallásosság.

Ismét Mommsent idézzük: "A római vallás szertartásai igen részletesek és aprólékosak voltak, kiterjedtek a mindennapi élet minden részletére. Áldozatokból, imádságokból, ünnepekből, valamint a madár- és béljósoknak az istenek akarata s a jövő események fele tudakozódásaiból állt. A rómaiak rendkívül vallásos embereknek tekintették magukat, mivel vallásuk oly igen szorosán összefüggött a családi élet és az állam összes dolgával. ... A vallás és annak ünnepei mindenütt kapcsolódtak a rómaiak közéletéhez, és magánéletükre is hasonló igát vetett az áldozatok, az imák és jóslások követelményeihez való igazodás. Minden tevékenységet a főpapok tanácsa által lefektetett rendszer szerint kellett végezni. ... Ha valaki sétálni ment, szöveget kellett idéznie; ha kocsijába szállt, arra más szöveg szolgált." (i.m. 8. fejezet, 3. rész)

Edward Gibbontól, a híres angol történészről való a következő idézet, amely világos képet nyújt a római vallási szertartások mindent átható jellegéről és arról is, hogy a keresztény vallás milyen áthidalhatatlan szakadékot létesített a maga hitvallói és mindama dolgok között, amelyek a római életet alkották.

"A nemzetek vallása nem volt csupán szemlélődő tan, melyet az iskolákban tanítottak, vagy a templomban hirdettek. A megszámlálhatatlan isten, s a sokistenhit szertartásai a legbensőbb összefüggésben voltak a köz- és magánélet minden foglalkozásával vagy örömeivel; és lehetetlennek látszott azok megtartása elől menekülni anélkül, hogy az

illető le ne mondjon az emberekkel való érintkezésről, a társadalom minden kötelméről és élvezetéről.

Béke és háború, örömnép és temetkezés a pogányistenek tiszteletével volt összeszöve. Még a zene, festészet, szónoklat és költészet művészete is ugyanazon tisztátalan forrásból merített; Apolló s a múzsák is a pokoli szellem küldöttei, Homér és Virgil pedig legkitűnőbb szolgálói voltak.

A veszélyes kísértés a figyelmetlen hívőt kétszeres erőszakkal támadta meg a nagy ünnepélyek napjain. S ezek az ünnepélyek oly művészileg voltak beleszöve az egész év folyamába, hogy a babona mindig valami öröm, és gyakran erény alakjában tűnt fel.

A római szertartás szerint némely legszentebb ünnepély, mint január első napja például a köz- és magánboldogság fogadalmainak megünneplésére, a holtakról s élőkről történő megemlékezésre, a tulajdon sérthetetlen kötelékeinek megszilárdítására, vagy a tavasz közeledtével a nemző termékenység üdvözlétére, vagy Róma városa s a köztársaság alapíttatásának megünneplésére voltak szentelve. Képzeltető, mennyire irtóztak a keresztények ezektől az istentelen ünnepélyektől." (Gibbon: A Római Birodalom hanyatlásának és bukásának története - fordította Hegyessy Kálmán, Pest, 1808.)

Ha valaki Krisztus nevét vallotta, annak az életben minden más kapcsolatról le kellett mondania. Nem vehetett részt még a legközelebbi rokonai menyegzőjén vagy temetésén sem, mert minden szertartás a pogány istenekkel volt kapcsolatos. Ugyanezért nem vehetett részt a nyilvános ünnepeken sem. Azzal, hogy nem volt ott a nyilvános ünnepeken, még nem tudta kivonni magát a szertartások alól, mert ilyen alkalmakkor a házak ajtajait, a lámpásokat, a lakók fejét babér- vagy virágkoszorúnak kellett ékesíteni Róma laza erkölcsű isteneinek és istennőinek tiszteletére. Ha a keresztény részt vett ezeken a szertartásokon, akkor ezzel az isteneket tisztelte meg, a pogányokhoz hasonlóan.

Ha pedig a részvételt megtagadta - mint ahogy meg is kellett tagadnia, ha Istennek akart engedelmeskedni és Krisztust tisztelni -, akkor feltűnést keltett az egész nép között, akik féltékenyen védelmezték azt a tiszteletet, amely szerintük csak az ő isteneiket illette meg. Ezzel a kereszténység a római törvényt is áthágta, mert az istenek kultuszát a római jog előírta. Így tehát a keresztények üldözés célpontjává váltak, a római törvény értelmében halálbüntetés várt rájuk:

"Tiszteld az isteneket minden tekintetben, országod törvényei szerint. Azonfelül kötelezzél mindenkit arra, hogy ugyanezt tegye. Gyűlöld és büntesd meg mindazokat, akik ezzel kapcsolatban valamilyen idegen szokást akarnak bevezetni. ... Aki új vallást vezet be, melynek irányzata és jellege ismeretlen, mely megzavarja, nyugtalanítja az emberek gondolkodását, azt ha magas rangú, száműzzétek, ha alacsonyabb, halállal büntessétek." (Neander: i.m. első rész, 3. szakasz, 2. bekezdés)

Ez volt a római jog. Minden keresztény - pusztán a hite megvallásával - elhatárolta magát Róma isteneitől és mindentől, amit az ő tiszteletükre tettek. Márpedig Rómában mindent az ő tiszteletükre tettek. Az első keresztények nagyjából a társadalom alacsonyabb rétegeiből kerültek ki. Mivel a keresztények egy új vallást vezettek be és többségükben alacsony rangúak voltak, lényegében halálra ítélték magukat Krisztus megvallásával. Ezért kellett Pálnak, Péternek és keresztények sokaságának meghalnia Krisztus nevéért. Ilyen volt a római jog, és amikor Róma a keresztényeket halálra ítélte, ez nem számított üldözésnek. A rómaiak semmilyen körülmények között sem tekintették ezt üldözésnek, csak a törvény érvényesítésének. A római állam volt a legfőbb hatalom. Az állam szabályozta a vallási kérdéseket. Aki nem engedelmeskedett a törvénynek, annak büntetést kellett elszenvednie. Amit Róma tett, amit tetteiről elismert, az egyszerűen csak a törvény végrehajtása volt.

Amennyiben elfogadjuk azt az elvet, hogy az államnak joga van vallási kérdésekben törvényt hozni és bármely vallás gyakorlására kényszeríteni az embereket, akkor a római államot nem érheti vád a keresztények meggyilkolásáért. Így azt sem mondhatjuk, hogy ez üldözés lett volna. A helyénvaló törvényeknek érvényt szerezni sohasem jelent üldözést, bármilyen szigorú szankciót is tartalmaz a törvény. A gyilkos felakasztása nem üldözés. Ha a gyilkost - akár vérebeikkel is - üldözőbe veszik, hogy törvény elé állítsák, az nem üldözés. Hangsúlyozzuk azonban, hogy a helyénvaló törvények végrehajtása nem minősülhet üldözésnek. Így tehát, ha a vallás és a vallás gyakorlásának szabályozása megfelelő tárgya lenne a polgári törvényhozásnak, akkor soha nem létezett és soha nem is létezhet semmi olyan, amit vallási üldözésnek lehetne nevezni. Mivel a polgári kormányzatoknál a többség akarata a meghatározó, szükségszerűen a többség vallása a bevett vallás. Ha a vallási kérdésekben a polgári törvényhozás megengedhető, akkor a többség a maga vallását emelheti törvényerőre. Az ilyen törvények ez esetben helyénvaló törvények lennének s ezek végrehajtása sohasem lenne üldözés.

De mindezt a Római Birodalom hatalmával és tekintélyével együtt elsöpri a krisztusi alapelv, amelyet mindenki igaznak tartott, aki Krisztus nevét vallotta. Krisztus tanítása

szerint a polgári kormányzatnak jog szerint soha, semmilyen köze sem lehet a valláshoz vagy a vallás gyakorlásához, minthogy a vallás nem tárgya a polgári törvényhozásnak.

A vallást, a hit megvallását és annak gyakorlását teljes mértékben az egyénre és az ő Istenére kell bízni. Lehetővé kell tenni, hogy lelkiismerete szerint tisztelhesse Istent, hogy csak Istennek adja azt, ami az övé, a császárnak pedig szintén csak azt; ami az övé. Ez az az elv, melyet Krisztus állított fel, melyet tanítványain keresztül megismertetett az egész világgal, melyért azok minden földi érdeket veszni hagytak, és kimondhatatlan kínokat is elszenvedtek, az életüket is boldogan odaadták. Ennek az elvnek és hűségnek képviselőjének köszönhetjük mindazokat a szabadságjogokat, amelyekkel ma rendelkezünk. A Lecky-től származó következő idézet méltó arra, hogy arany betűkkel jegyezzük le, és mindig emlékezetünkben tartsuk:

"A pogány üldözések megbízható feljegyzései között egyes leírások a legélénkebben mutatják be annak a kegyetlenségnek mélységét, melyre az emberi természet lesüllyedhet, valamint annak az ellenállásnak hősiességét, melyre felemelkedhet. ... Az emlékiratok szerint a legborzalmasabb kínzásokat vagy maga a lakosság követte el, vagy az ő jelenlétükben zajlott az arénákban.

Olvasunk vörösen izzó vasszékekre kötözött keresztényekről, miközben félig elégett húsuk szaga fojtogató füstként emelkedett az égre, másokról, akiknek húsát hántolókkal vagy vaskampókkal csontig szedték le, szent életű szüzekről, akiket gladiátorok buja vágyainak löktek oda vagy kerítőnőknek szolgáltatottak ki, olyan esetről, mikor kétszázhuszonhét megtértet küldtek a bányákba, miután egyik lábuk inait izzó vassal megbénították, fél szemüket pedig kiszúrták, olyan lassú tüzekről, hogy az áldozatok órákig vergődtek gyötrelmeikben, széttépett vagy forró ólommal leöntött testekről, arról, hogy a kínpadon sót és ecetet öntöttek a vérző testre, hosszúra nyújtott és több napig tartó, válogatott kínzásokról. Isteni Mesterük iránti szeretetből, valamint azért az ügyért, amelyről hitték, hogy igaz, férfiak, de még gyöngye lányok is úgy viselték el ezeket a borzalmas kínzásokat, hogy az arcizmusuk sem rándult, holott egyetlen szó megszabadította volna őket szenvedéseiktől. Bárhogy is vélekedjék valaki a papság eljárásairól egy későbbi korban, azt a tiszteletet, amellyel a mártírok sírja előtt meghajlunk, semmi ne csökkentse." (William Edward Hartpole Lecky: History of European Morals from Augustine to Charlemagne, London, 1869., 3. fejezet vége)

Amit elszenvedtek, megerősítette azt az elvet, hogy a polgári kormányzatnak jog szerint semmi köze sem lehet a valláshoz. Mindezt azért szenvedték, hogy az emberiség szabad

lehesen, és hogy a későbbi korokban minden emberi lény elidegeníthetetlen jogának ismerjék el azt, hogy ki-ki lelkiismerete szerint imádja Istent.

Megismételjük tehát: ha a vallás, és a vallás gyakorlásának szabályozása megfelelő tárgya lenne a polgári törvényhozásnak, akkor soha nem létezett és soha nem is létezhetnék semmi olyasmi, amit vallásüldözésnek lehetne nevezni.

Mi illeti meg Istent és mi a császárt?

"Ekkor a farizeusok elmenvén, tanácsot tartottak, hogy szóval ejtsék őt tőrbe. És elküldték hozzá tanítványaikat a Heródes-pártiakkal, akik ezt mondták: Mester, tudjuk, hogy igaz vagy, és az Isten útját igazán tanítod, és nem törődsz senkivel, mert embereknek személyére nem nézel. Mondd meg azért nekünk, mit gondolsz: Szabad-e a császárnak adót fizetnünk, vagy nem? Jézus pedig ismervén az ő álnokságukat, mondta: Mit kísértgettek engem, képmutatók? Mutassátok meg nekem az adópénzt. Azok pedig odavittek neki egy dénárt. És mondta nekik: Kié ez a kép és a felírás? Mondták neki: A császáré. Akkor mondta nekik: Adjátok meg azért ami a császáré, a császárnak; és ami az Istené, az Istennek" (Mt. 22:15-21).

Ezekkel a szavakkal Krisztus világos különbséget tett császár és Isten között - aközött, ami a császáré, s aközött, ami az Istené, vagyis a polgári és vallási hatalom közt, valamint aközött, amivel a polgári kormánynak, s amivel a vallási hatalomnak tartozunk. Ami a császáré, azt a császárnak kell megadnunk, ami pedig Istené, azt egyedül Istennek. Ami az Istené, afelett a császár nem rendelkezhet. Azt állítani, hogy mi kötelesek vagyunk a császárnak adni azt, ami az Istent illeti meg, vagy pedig hogy a császár közvetítésével kell megadni azt, ami az Övé, az Krisztus kijelentésének elferdítése és a maga értelméből való kiforgatása.

Az ilyen magyarázat csak ellentmondásba keverné Krisztust önmagával, és pontosan ez az, amire a farizeusok törekedtek. Mivel a "császár" szó a mindenkori államra utal, egyértelmű, hogy azok a kötelességek, amelyekkel a császárnak tartozunk, polgári kötelességek, s azok, amelyekkel Istennek tartozunk, kizárólag erkölcsi vagy vallási kötelességek.

A Webster-féle értelmező szótár így határozza meg a vallás fogalmát: "Isten elismerése úgy, mint aki a tisztelet, a szeretet és az engedelmesség tárgya".

Egy másik - hasonlóan jó - meghatározás szerint: "Az ember személyes kapcsolata Istennel a hit és az engedelmesség útján".

Egy további meghatározás: "Kötelességeink, amelyekkel Teremtőnknek tartozunk, és ezek teljesítésének módja".

Nyilvánvaló tehát, hogy a vallás és a vallásos kötelességek egyedül Istenre tartoznak, s mivel azt, ami Istené, Istennek kell megadnunk és nem a császárnak, következésképpen Krisztus szavai szerint az állam nem illetékes a vallás kérdésében,

hiszen a vallás Isten és az ember személyes kapcsolata. Egy másik fontos fogalom az erkölcs. Egyik általánosan elfogadott meghatározása így hangzik: "Az erkölcsi mértékhez, vagy szabályhoz való igazodás, vagy az attól való eltérés. Valamely cselekedetnek az isteni törvényhez való igazodása". Minthogy az erkölcs a cselekedetek isteni törvényhez való igazodása, világos, hogy az erkölcs kizárólag Istenre tartozik, és az államnak erre nem terjed ki a hatásköre. Első hallásra ez szélsőséges, sőt hamis álláspontnak tűnhet, de nem az.

Mindenki beláthatja, aki egy kis figyelmet szentel e tárgynak. A már idézett meghatározás első része azt mondja, hogy "az erkölcs: az erkölcsi mértékhez vagy szabályhoz való igazodás, vagy az attól való eltérés" és a meghatározás későbbi része mutatja, hogy ez az igaz erkölcsi mérték az isteni törvény. Az erkölcsi törvényt így határozhatjuk meg: "Istennek, mint a legfőbb erkölcsi hatalomnak az akarata a jellemükért és magatartásukért felelősséggel tartozó lényekre vonatkozóan; vagyis a cselekvés kötelező érvényű szabálya a lelkiismeretre avagy az erkölcsi magatartásra nézve. Az erkölcsi törvény összefoglalását tartalmazza a Tízparancsolat, melyet Isten saját kezűleg írt fel két kőtáblára és adott át Mózesnek a Sínai-hegyen."

A fenti meghatározások összhangban vannak a Bibliával. A Biblia szerint a Tízparancsolat Isten törvénye, Isten akaratát fejezi ki, megítéli a szív gondolatait és indítékait, megtartása az ember Isten iránti kötelessége. A Biblia ezt mondja: "Az Istent féljed és az ő parancsolatait megtartsad; mert ez az embernek fődolga" (Préd. 12:15) Így szól Krisztus: "Hallottátok, hogy megmondattok a régieknek: Ne ölj, mert aki öl, méltó az ítéletre. Én pedig azt mondom néktek, hogy mindaz, aki haragszik az ő atyjafiára, méltó az ítéletre; aki azt mondja az ő atyjafiának: ráka /= hitvány alak/, méltó a főtörvényszékre; aki ezt mondja: bolond /a bibliai fogalom eredeti jelentéstartalma: istentelen, gonosz/, méltó a gyehenna tüze" (Mt 5:21-22). János apostol a következőket írja: "Aki gyűlöli az ő atyjafiát, mind embergyilkos" (I. Ján. 3:15) S ismét Jézus Krisztus mondja:

"Hallottátok, hogy megmondattok a régieknek: Ne paráználkodjál. Én pedig azt mondom néktek, hogy ha valaki asszonyra tekint gonosz kívánság okáért, immár paráználkodott azzal az ő szívében" (Mt. 5:27-28)

Tovább is lehetne sorolni a példákat, de ennyi is elegendő annak szemléltetésére, hogy az erkölcs az erkölcsi törvény iránti engedelmesség, és hogy ez a szív gondolataira és indítékaira is kiterjed. Ennek ellenőrzése tehát a dolog természeténél fogva az államhatalom hatáskörén kívül esik. Aki gyűlöli az embertársát: gyilkos; egy

asszonnyal akár gondolatban is paráználkodni: házasságtörés. Ezek a cselekedetek erkölcstelenek, és elkövetésük az erkölcsi törvény megsértése, de egyetlen állam sem tekinti feladatának, hogy ilyen esetekben büntessen. Az ember egész életén át gyűlölheti a szomszédját, megkívánhat mindent a világon, tisztátalanul gondolkodhat minden egyes nő felől, akit csak meglát - egész életében teheti ezt, de mindaddig, amíg ez gondolati szinten marad, a polgári hatalom nem büntetheti. Igen erkölcstelen ember az ilyen; de az államnak mégsem áll módjában megbüntetni őt. Még csak meg sem kísérli ezt. Ez a dilemma is jelzi, hogy az erkölcs vagy erkölcstelenség kérdése az állam hatáskörén kívül esik. De folytassuk e gondolatmenetet. Mihelyt a szívbeli gyűlölködés, kívánság, irigység vagy paráználkodás testi sértéshez, a tulajdon ellen elkövetett bűncselekményhez; avagy erőszakos közöszlészhez vezet - az állami igazságszolgáltatás büntetéssel sújtja az elkövetőt.

De ne felejtsük el: az állam ilyenformán nem az erkölcsi törvény, hanem a közjog áthágását bünteti. Az erkölcstelenség a szívben érhető tetten, és kizárólag Isten által. Az állam senkit sem az erkölcstelensége miatt büntet. Ha ezt tenné, gyilkosságért el kellene ítélnie azt, aki gyűlöli az embertársát, mert az igaz erkölcsi mérték szerint a gyűlölet is gyilkosságnak számít. Világos tehát, hogy az állam az erkölcstelenséget nem bünteti és nem büntetheti, hanem kizárólag csak az állampolgári kötelesség megszegéseként elkövetett bűncselekményt.

Ezt a megkülönböztetést az állam, avagy a nemzeti kormány (összefoglalóan: a polgári kormány) fogalma is magában hordozza. Soha senkinek nem jutna eszébe, hogy erkölcsi kormányzatról beszéljen. Isten kormányzata az egyedüli erkölcsi kormányzat. Isten az egyedüli, aki teljes mértékben erkölcsi alapon kormányoz. Isten törvénye az egyetlen erkölcsi törvény. Egyedül Isten joga, hogy megbüntesse az erkölcstelenséget, ami az erkölcsi törvény megszegése. Az emberek által felállított kormányzat polgári kormányzat, nem pedig erkölcsi. Ezért az állam törvényei polgári törvények, nem pedig erkölcsiek. A polgári kormány feladata a polgári törvények áthágásának megbüntetése. Az erkölcstelenség megbüntetése egyedül az erkölcsi törvény és az erkölcsi érzék Megalkotójára tartozik, aki az egyedüli igaz bíró erkölcsi kérdésekben. Ez mindazok számára nyilvánvaló, akik becsületesen gondolkodnak erről a témáról.

Mindez még világosabb, ha meghatározzuk, hogy mit is jelent az a megjelölés, hogy "polgári": a városra, vagy az államra, illetve az állampolgárok egymás közötti, valamint az állammal való kapcsolatára vonatkozó. Mindezek világosan mutatják, hogy

a császárnak (államnak) csak azzal tartozunk, ami polgári, Istennek pedig azzal, ami erkölcsi, vagy vallási. Más definíciók ugyanezt támasztják alá.

Például Webster a bűn fogalmát úgy határozza meg, hogy "bűn mindaz, ami Isten akaratának áthágása". A Szentírás szerint pedig a bűn a törvény áthágása. Törvényen ez esetben nyilvánvalóan az erkölcsi törvény értendő, a Tízparancsolat, amint ez pl. Róma 7:7-ből kitűnik: "A bűnt nem ismertem, hanem csak a törvény által; mert a kívánságról sem tudtam volna, ha a törvény nem mondaná: Ne kívánd!" Arról a törvényről van tehát szó, amely a "ne kívánd!" parancsolatot is tartalmazza; vagyis a Tízparancsolatról. Ez az erkölcsi törvény.

A bűncselekmény viszont az állam törvényeinek a megszegése. A szótár így határozza meg: "Bűncselekmény - szűkebb értelemben véve - akár az emberi, akár az isteni törvény áthágása, a modern szóhasználatban viszont az állam törvényeivel ellenkező cselekedeteket jelöli." Így az állam által alkotott jogszabályok a bűncselekmény fogalmát határozzák meg, és a bűncselekményt, a tettet veszik figyelembe, nem pedig a bűnt - miközben az isteni szabályok a bűn fogalmát határozzák meg, és a bűnt veszik figyelembe, nem pedig a bűncselekményt. Mivel Istené az egyetlen erkölcsi kormányzat, és az ő törvénye az egyetlen erkölcsi törvény, kizárólag ő hivatott az erkölcstelenség megbüntetésére, és éppen úgy az erkölcsiség előremozdítására. Az erkölcs az Isten törvényéhez való igazodás, az Isten iránti engedelmisség. Ám az Isten iránti engedelmisségnek őszintén és igazán a szívből kell fakadnia, máskülönben nem engedelmisség, hiszen amint Isten szavából bizonyítottuk, Isten törvénye számításba veszi a szív gondolatait és indítékait is. A Biblia ezt mondja rólunk, emberekről: "Mindnyájan vétkeztek és szűkölködnek az Isten dicsősége nélkül" (Rm. 3:23). A törvényszegés folytán minden ember erkölcstelenné vált. "A törvény cselekedeteiből /= engedelmisségből/ egy test sem igazul meg /= nem számít igaznak, nem lesz erkölcsös/ őelőtte" (Rm. 3:20). Mivel a törvényszegés folytán minden ember bűnössé lett, ezért a törvény iránti engedelmisség által senki nem válhat erkölcsössé, hiszen éppen ez a törvény nyilvánítja őt bűnösnek. Az erkölcsi törvény követelményeit ki kell tehát elégíteni, mielőtt akár a törvény, akár annak szerzője erkölcsileg feddhetetlennek nyilvánítaná az embert. De az erkölcsi törvénynek soha, egyetlen erkölcstelen, bűnös személy sem tud megfelelni; márpedig pontosan ilyenné vált minden ember a törvényszegés következtében. Bizonyos tehát, hogy ember soha nem válhat erkölcsössé pusztán az erkölcsi törvény által. Mindezek alapján az is ugyanilyen bizonyos, hogy az embert ha valaki erkölcsössé teheti, akkor ez a lény csak a minden erkölcs Szerzője és Forrása lehet. És ez az, amiről Isten előre gondoskodott. Mert *"most pedig törvény nélkül jelent meg az Istennek igazsága /= erkölcse/, amelyről tanúbizonyságot*

tesznek a törvény és a próféták; Istennek igazsága pedig a Jézus Krisztusban való hit által mindazokhoz és mindazoknak, akik hisznek. Mert nincs különbség, mert mindnyájan vétkeztek /erkölcstelenné tették magukat/, és szűkölködnek az Isten dicsősége nélkül" (Rm. 3:21-23).

Egyedül Krisztus erkölcsi magatartása teheti az embert erkölcsössé. S Krisztusnak ez az erkölcsi magatartása Istené is, melyet Krisztusért nekünk tulajdonít, és mi ezt a Benne való hit által nyerhetjük el Tőle, aki a hit kezdője és bevezetője is. Miután Krisztus erkölcsi magatartását Isten nekünk tulajdonította, az erkölcsi törvényt újra beírja az ember szívébe és elméjébe az ő Lelke által, így szentelve meg a lelket engedelmességre - azaz az igazi erkölcsi magatartásra. Így, és csakis így válhat egy ember erkölcsössé; és ez az erkölcs Istené, melyet hit által Jézus Krisztustól nyerünk. Nem létezik más erkölcs ezen a világon. Mivel az erkölcs Istentől származik és Isten Lelke plántálja a szívbe az Isten Fiába vetett hit által, ezért a Szentírás bizonyítékaival támaszthatjuk alá, hogy az erkölcsiség előremozdítása egyedül Istenre tartozik. Mivel ő az erkölcs egyedüli kezdeményezője, milyen eszközök segítségével munkálja Isten az erkölcsöt a világon? Milyen testületre bízta az erkölcs megőrzését a világban? Az egyházra, vagy az államhatalomra? Melyikre a kettő közül? Az egyházra, kizárólag az egyházra, amely "az élő Isten egyháza", "az igazság oszlopa és erőssége" (I. Tim. 3:15). Az egyháznak adta a megbízást:

"Elmenvén széles e világra hirdessétek az evangéliumot minden teremtésnek, tanítván őket, hogy megtartsák mindazt, amit én parancsoltam néktek" (Mk. 16:15; Mt. 28:20). A Jézus Krisztust prédikáló egyház az, amely által az evangélium megjelentetik "a hitben való engedelmesség végett, minden népeknek tudomására adatván" (Rm. 16:2ú). Nincs más engedelmesség, csak ami hitből fakad; nincs más erkölcs sem, csak hitből fakadó. Ezért az egyház, és nem az állam bízott meg az erkölcs őrzésével e világban. Ez mindjárt válasz is arra a kérdésre, hogy vajon az államnak feladata-e a hit és az erkölcs oktatása. Az állam nem képes erkölcsre vagy vallásra tanítani. Erre nincs felhatalmazása. Isten Lelke és Krisztus öröme közöl - mindkettő elengedhetetlen az erkölcsre tanításhoz - egyik sem az államra, hanem mindkettő az egyházra bízott.

Jóllehet ennek a munkának a végzése az egyház feladata, mégsem rendelkezik azzal az előjoggal, hogy akár jutalmazza, akár büntesse az erkölcsöt. Az egyház kérlel, esedezik, meggyőzi az embert, hogy békéljen meg Istennel, az erkölcs alapelveire és gyakorlatára tanít. Az a dolga, hogy erkölcsi meggyőzéssel vagy lelki intéssel megőrizze az erkölcsi tisztaságot és fegyelmet az egyház tagjainak körében. De nem az ő dolga, hogy jutalmazza az erkölcsöt, vagy büntesse az erkölcstelenséget. Ennek joga egyedül Istené.

Az erkölcs vagy erkölcstelenség a szív rejtett indítékaiból fakad. Mivel egyedül Isten az emberi szív ismerője, ezért senki más nem képes felmérni az erkölcsi kérdésekben szerepet játszó indítékok természetét.

A fentiek alapján belátható, hogy egyetlen embernek, egyetlen csoportnak vagy szervezetnek sincs joga büntetni az erkölcs nevében. Bárki, aki ezt megkísérli, Isten előjogait bitorolja. Bármely, az erkölcstelenséget büntetni kívánó embercsoport - ha következetesen gondolkodik - elkerülhetetlennek kell hogy találja az inkvizíciót*, hiszen az erkölcstelenség megítéléséhez szükséges valamilyen módon a szív gondolataihoz és indulataihoz férkőzni. Mivel a pápaság jogot formált magának ahhoz, hogy az embereket erkölcsiségre kényszerítse, az erkölcstelenséget pedig büntesse, vette magának a bátorságot ahhoz is, hogy a fenti elv logikai következményeit is érvényesítse. Így jutott oda, hogy elengedhetetlennek látta azt, hogy emberek szívének titkait felderítse, és úgy találta, hogy a kínzás alkalmazásával és folytonos fokozásával rá lehet szorítani az embereket arra, hogy szívük legelrejtettebb dolgait is megvallják.

Ezért alapították meg az inkvizíciót, mint a kívánt cél eléréséhez legmegfelelőbb eszközt. Amíg általános az egyetértés abban, hogy az erkölcs kikényszerítése a polgári kormányzat feladata, addig az inkvizíciót nincs miért elítélni, mert ez az intézmény csupán logikus következménye a fenti elvnek. Ezek a bizonyítékok is megerősítik azt a világos és ésszerű elvet, hogy a polgári kormányzat hatáskörébe csak az tartozik, amire maga a kifejezés is utal - tehát az, ami polgári. A polgári kormányzat célja is polgári, nem pedig erkölcsi. A polgári kormányzatnak, avagy az államnak az a funkciója, hogy fenntartsa a társadalom rendjét, hogy nyugalmat biztosítson polgárainak, és megvédje őket mindennemű jogsértéstől. Az erkölcsi fennhatóság Istené, a társadalom irányítása az állam dolga. "Adjátok meg azért ami a császáré, a császárnak; és ami az Istené, az Istennek" (Mt. 22:21).

Az inkvizíció szó jelentése: vizsgálat. Az azonos nevű középkori intézmény nyomozási eljárásaira történik itt utalás, amelynek során kínvallatással akarták kideríteni, hogy mi van az emberek lelkében. Felmerülhet azonban a kérdés: Vajon a polgári hatalom nem Isten parancsolatainak szerez-e érvényt? Az olyan parancsolatoknak, mint: "ne lopj, ne ölj, ne légy házasságtörő, ne tégy hamis tanúbizonyságot"? És vajon nem Isten e parancsolatainak áthágását bünteti az államhatalom? Az "erkölcs" vagy "erkölcsiség" szót használják olyan értelemben is, amely az emberek közötti kapcsolatra utal csupán; ennek a felfogásnak az értelmében - ahogy mondani szokták - a polgári hatalom polgári alapon kell hogy érvényt szerezzen az erkölcsiségnek. De a polgári alapon vett erkölcsiség a polgári köteleességeknek való engedelmség csupán, semmi más. A válasz

az, hogy a polgári hatalom nem Isten parancsolataiként szerez érvényt ezeknek. Büntetni, sem mint Isten parancsolatainak a megszegését bünteti.

Az állam tiltja a gyilkosságot, a lopást, a hamis esküt, s némelyik állam tiltja a házasságtörést is, de nem úgy, mint Isten parancsolatainak az áthágását. Emberemlékezet óta kormányok, melyek mit sem tudtak Istenről, tiltották ezeket. Hiszen ha a polgári hatalom kísérelne meg ezeknek mint Isten parancsolatainak érvényt szerezni, akkor gyilkosként kellene büntetnie azt, aki gyűlöli a felebarátját; hamis eskü elkövetőjeként kellene büntetnie a hamis hírek szerzőjét; paráznaként kellene büntetnie azt, aki erkölcstelenül gondolkodik; tolvajként kellene büntetnie azt, aki be akarja csapni felebarátját - hiszen mindezek Isten parancsolatainak megszegései.

Ha tehát az állam úgy akarna érvényt szerezni ezeknek a dolgoknak, mint Isten parancsolatainak, akkor a szív gondolatait és indítékait kellene megbüntetnie; ebben pedig egyetlen földi hatalom sem illetékes, és világos, hogy ha bármelyik földi hatalom megkísérelné ezt, egyszerűen Isten helyébe emelné magát, és az Ő kiváltságát bitorolná. Mindezekon túlmenően az ilyen erőfeszítés a bűn megbüntetésére irányuló kísérlet lenne, mert a bűn Isten törvényének a megszegése, ám a bűnbánat esetén megbocsáttatnak a bűnők, és Isten nem bünteti a bűnöst törvénye áthágásáért, ha egyszer megbocsáttattak a bűnei. Ha viszont a polgári hatalom vállalkozik arra, hogy Isten törvényének érvényt szerez, akkor nem járhat el igazságosan annak a törvényszegőnek az esetében, akinek Isten megbocsátott.

Zichy Mihály 1868-ban festette a spanyol inkvizíció borzalmaait megelevenítő "Autodafé" című festményét. Inkvizíció nélkül a polgári hatalom sohasem lehet képes arra, hogy a polgári kötelességeken túlmenően bárminek is érvényt szerezzen. Például valaki ellop egy pénzösszeget a társától. Ezért letartóztatják, eljárást indítanak ellene, melynek során bűnösnek találják. De tegyük fel, hogy az ítélet kimondása és végrehajtása közötti időben az illető megbánásra jut, és Isten megbocsátja bűnét. Attól kezdve Isten szemében olyan ő, mintha sohasem vétkezett volna. Isten parancsolata nem ítéli el többé őt a kérdéses bűnéért. Ha a polgári jog Isten törvényével lenne egyenlő, a polgári igazságszolgáltatás akkor járna el következetesen, ha megbocsát az illetőnek, mint Isten tette, ártatlannak nyilvánítja és szabadon engedi. De Isten rendelése még ennél is többet kíván: "Ha pedig a te atyádfia vétkezik ellened, dorgáld meg őt; és ha megtér, bocsáss meg neki. És ha egy napon hétszer vétkezik ellened; és egy napon hétszer tehozzád tér, mondván: megbántam - megbocsáss neki".

Ha az államhatalomnak az lenne a dolga, hogy Isten törvényét érvényesítse lopás, hamis tanúzás, vagy az erőszak bármely formája esetében, akkor, ha letartóztatása után azt mondja az az ember: "megbántam", meg kellene neki bocsátani. Ha ismét elköveti tettét, ismét letartóztatják, de ismét így szól: "megbántam", újra meg kellene neki bocsátani; ha pedig egyetlen nap alatt hétszer mondja, hogy "megbántam", akkor is meg kellene neki bocsátani. Mindenki előtt világos, hogy az efféle eljárás a társadalom teljes összeomlásához vezetne, s ez egyben minden kétséget kizáróan bizonyítja, hogy polgári hatóságnak soha nem lehet semmiféle joga ahhoz, hogy Isten parancsolatainak szerezzen érvényt vagy a Bibliát tegye törvénykönyvévé.

Ellenben Isten erkölcsi kormányzását éppen a bűnösnek való teljes megbocsátás elve tartja fenn, mert Krisztus áldozata által "ő mindenképpen üdvözítheti is azokat, akik őáltala járulnak Istenhez, mert mindenha él; hogy esedezzék érettünk" (Zsid. 7:25). De a polgári államban, ha valaki törvénysértést követ el és azt rábizonyítják, nem kerülheti el a büntetést akkor sem, ha Isten közben megbocsátja a bűnét. Az alábbiakban W.T. Hamis professzort, az amerikai kormány közoktatási bizottságának egykori elnökét idézzük: "A bűncselekmény olyan tett, melyet az állam visszahárít bírói úton az elkövetőre. Az igazságszolgáltatás mérlegeli az ügyet és súlyosságának megfelelően büntető rendszabályokat léptet életbe. A bírói gondolkodás a megtorlás körében mozog. A bíróságnak az a feladata, hogy visszahárítsa az egyénre tettének következményeit, hogy áldására legyen, vagy pedig a fájdalom átka sújtsa. Mármost a bűn a szentség törvényének megsértése, kiesés az Istenhez való hasonlatosság állapotából, és mint ilyet, teljességgel lehetetlen mérni. Az Istenhez való hasonlóság állapotának megszűnése: örök halál. A bűn nem engesztelhető ki a legsúlyosabb büntetéssel sem, hanem csakis a helyettes áldozat isteni cselekedetével, amint azt a kinyilatkoztatás tanítja. ...

Ha az állam a büntetteket bűnként kezelné és megbánás esetén elengedné az értük járó büntetést - összeomlana. Ez ugyanis azzal járna, hogy a bíróságnak a látható tett mögöttes, a személyiség mélyén rejtőző lelki tartalmát kellene boncolgatni. Mert ameddig a lelkület nem nyilvánul meg cselekedetekben, addig az nem a társadalomra, hanem csak az egyénre és Istenre tartozik. Emberi intézmény nem férkőzhet a tényszerű cselekedet mögé, nem kísérelheti meg, hogy azzal a lelki tartalommal foglalkozzék, amely a személyes szabadság szférájába tartozik. Nem szabad összetévesztenünk a bűnt és a bűncselekményt, és az sem megengedhető, hogy ugyanaz a hatóság bűncselekménynek is és bűnnek is minősítse ugyanazt a cselekedetet.

Tekintsük bűncselekménynek, s akkor méltányos büntetés alkalmazható. A polgári törvény nem üldözi a gyilkost az akasztófánál tovább; életével fizetett a bűncselekményért. De a legkisebb bűn is, még ha egyáltalán nem minősül bűncselekménynek - például, ha haragszunk a másokra, mert a harag, mely nem nyilvánul meg erőszakos tettekben, hanem a szívben gyülemlett fel, nem bűncselekmény, de bűn - az ilyen örökre kizárja az embert a mennyből, hacsak nem követi őszinte megbánás." Az e fejezetben kifejtett gondolatok talán elegendőek, hogy szemléletesen bemutassák, hogy mit is tartalmaz a Krisztus által kijelentett alapelv. Ez az alapelv egyszerű, és a józan gondolkodású emberek készséggel el is fogadják; mégis az önző emberi hatalomvágy miatt a világ olyan nehezen tanulja meg és fogadja el az igazságnak ezt a leckéjét

Az alkotmány eredeti kéziratának első oldala Az Egyesült Államok volt az első olyan állam a történelemben, amely a lelkiismereti szabadság krisztusi alapelvét elismerte és tiszteletben tartásának kötelezettségét elfogadta. Az 1787-ben megfogalmazott amerikai alkotmány VI. cikkelye kimondja, hogy "nem lehet vallási hovatartozást megkövetelni az Egyesült Államok joghatósága alá tartozó hivatali tisztség vagy megbízás betöltésével kapcsolatban." (Az Amerikai Egyesült Államok Alkotmánya, Compliments of the U.S. Information Service, Embassy of the United States of America - A ford.) Ennek még szélesebb körű biztosítására az első alkotmánymódosító cikkely 1791-ben kimondja: "A kongresszus nem alkot törvényt vallás alapítása vagy a vallás szabad gyakorlásának eltiltása tárgyában" (u.o.). 1796-ban, a Tripolival kötött egyezményben pedig kimondatik (II. cikkely), hogy "az Amerikai Egyesült Államok alkotmányos rendje semmilyen értelemben nem a keresztény hitelvek foglalata". Az egyezmény szövegét egy volt kongregacionalista lelkész fogalmazta, és Washington elnök írta alá. E kiegészítések nem vallás- vagy keresztényellenes indíttatásból kerültek az alkotmányba és a szerződés szövegébe.

Ellenkezőleg: éppen a vallás, mégpedig a keresztény vallás iránti teljes tiszteletből fakadtak, mert az államhatalom hatásköre a vallásra nem terjed ki, hanem az kizárólag a lelkiismeretre tartozik, és egyedül Isten és az egyén viszonyán alapul. Ezért mondtuk az imént, hogy az Amerikai Egyesült Államok alkotmányos rendje a lelkiismereti szabadság krisztusi elvén nyugszik, és csak annyit követel meg állampolgáraitól, amennyi a "császáré", és teljesen az ember szabad döntésére bízva, hogy Istennek adja azt, ami az Istené, ha ezt egyáltalán akarja, és amint és amikor akarja. Maga Washington elnök fogalmazta meg az alábbiakat, amikor válaszolt egy, a vallásügyi törvény kapcsán elhangzott felszólalásra: "Minden ember, aki állampolgári kötelességeit egyébként teljesíti, egyedül Istennek tartozik számot adni vallási

meggyőződéséről, és védelmet kell biztosítani számára, hogy lelkiismeretének parancsa szerint tisztelje Istent."

Könyvünk e fejezetét George Bawroft, amerikai történész gondolataival zárhatjuk: "A történelem legkorábbi államai egy és oszthatatlan egységet alkottak az egyházzal. Minden államnak volt saját istensége. Ezeket a védelmező isteneket gyakran csatában győzték le, egyiket a másik után, hogy soha többé fel ne támadjanak. A peloponnészoszi háborút is egy jóslat körüli vita robbantotta ki. A rómaiak bizonyos esetekben állampolgárságot adtak az általuk legyőzött népek fiainak, és isteneiket is - a korabeli viszonyok között jó taktika volt ez - törvénybe iktatták. Mindaddig senki sem gondolt arra, hogy a vallás védelmére az egyén lelkiismeretének tiszteletben tartása miatt van szükség, amíg egy Júdeából jövő hang az emberiség legjelentősebb korszakának hajnalát jelezve, meg nem alapította a tisztán lelki alapokon álló, egyetemes érvényű vallást, és meghagyta, hogy a császárnak csak azt adják meg, ami a császáré. Az evangélium hirdetésének kezdetén ezt a szabályt még megtartották. De mihelyt a Római Birodalom akkori uralkodója elfogadta ezt a vallást, a kereszténység elveszítette egyetemes jellegét és szentségtelen szövetségbe kényszerült a szentségtelen állammal. Ez egészen addig tartott, míg egy új nemzet - amelyet legkevésbé sem tudott megrontani a XVIII. század második felének értelmetlen Isten- és vallásellenessége, és amelynek a polgárai minden nemzethez képest a legmélyebben hívő keresztények voltak ebben az időben, és amely nép a reformáció tanításait a legtisztábban őrizte -, az USA-kormány meg nem alakult. Ez a kormányzat nem engedte, hogy hitbeli kérdésekben egy testület szabályokat alkosson, avagy a hitnek vezető szerepe legyen a szövetséghez tartozó államokban. Az egyén jogának még a vallásban is, sőt mindenekfelett a vallásban való védelmezésével az új nemzet példát mert nyújtani. Példát arra nézve, hogy az Istennel való kapcsolatban azt az isteni elvet ismeri el, melyet Jézus fogalmazott meg. Az amerikai alkotmány az ideiglenes dolgok irányítását az ideiglenes hatalmakra hagyta, és nem hatalmazta fel a Szövetségi Kormányt arra, hogy behatoljon a gondolatok honába, a lelkiismeret fellegvárába, a lélek szentélyébe. Mindezt nem közömbösségből tette, hanem azért, hogy az örök igazság végtelen Lelke szabadon, tisztán és hatalommal munkálkodhassék."

(History of the Formabon of the Constitution of the United States of America. New York, 1882., utolsó fejezet)

Az Amerikai Egyesült Államok Alkotmánya az emberiség történelmében egyedülálló módon képviseli azt az elvet, amelyet Krisztus a földi kormányzatok számára rendelt.

Így ez a nemzet a polgári és vallásszabadság tekintetében világítótoronyként állt a világban.

A "felsőbb hatalmasságok"

Annak alátámasztásául, hogy az államnak joga van Isten nevében kormányozni, Pál apostol Rómaiakhoz írt levele 13. fejezetének első versére szoktak hivatkozni, miszerint: "amely hatalmasságok vannak, az Istentől rendeltettek". A fejezet első kilenc versében Pál apostol kifejti, hogy az állam Istentől rendelt intézmény, és arra figyelmeztet minden keresztényt, illetve minden embert, hogy ezért engedelmeskedni tartozik ennek az intézménynek.

"Minden lélek engedelmeskedjék a felső hatalmasságoknak; mert nincsen hatalmasság, hanem csak Istentől: amely hatalmasságok vannak; az Istentől rendeltettek. Azért, aki ellene támad a hatalmasságnak, az Isten rendelkezésének támad ellene; akik pedig ellene támadnak, önmaguknak ítéletet szereznek. Mert a fejedelmek nem a jó, hanem a rossz cselekedetnek rettegésére vannak. Akarod-e pedig hogy ne félj a hatalmasságtól? Cselekeded a jót, és dicséreted lesz attól. Mert Isten szolgálja ő a te javadra. Ha pedig a gonoszt cselekszed, félj: mert nem ok nélkül viseli a fegyvert: mert Isten szolgálja, bosszúálló a haragra annak, aki gonoszt cselekszik.

Annak okáért szükség engedelmeskedni, nemcsak a haragért, hanem a lelkiismeretért is. Most azért fizettek adót is; mivelhogy Istennek szolgálói, akik ugyanabban foglalatostkodnak. Adjátok meg azért mindenkinek, amivel tartoztok; akinek az adóval, az adót; akinek a vámmal, a vámot; akinek a félelemmel, a félelmet; akinek a tisztességgel, a tisztességet. Senkinek semmivel ne tartozzatok, hanem csak azzal, hogy egymást szeressétek; mert aki szereti a felebarátját, a törvényt betöltötte. Mert ez: ne paráználkodjál, ne ölj, ne orozz, hamis tanúbizonyságot ne szólj, ne kívánj, és ha valamely más parancsolat van, ebben az igében foglaltatik egybe: szeressed felebarátodat, mint tenmagadat" (Rm. 13:1-9)

Könnyen észrevehető, hogy ez annak a krisztusi tanításnak a kifejtése, miszerint "adjátok meg ami a császáré, a császárnak". Jézus felszólításából egyértelműen kiolvasható az állam intézményének elismerése, és hogy az államnak jogos követelése van polgáraival szemben, amelyeket azok kötelesek teljesíteni. Pál apostol ezt fogalmazza újra levele 13. fejezetében: "Minden lélek engedelmeskedjék a felső hatalmasságoknak, mert nincsen hatalmasság, hanem csak Istentől; és amely hatalmasságok vannak, az Istentől rendeltettek".

Jézus tanítása a farizeusok kérdésére - "szabad-e a császárnak adót fizetnünk, vagy nem?" - hangzott el válaszul. Rm. 13:6 szintén az adófizetés kötelezettségét magyarázza. "Mert

azért fizettek adót is, mivelhogy Istennek szolgálai, akik ugyanabban foglalatoskodnak". A farizeusok kérdésére Jézus így válaszolt: "Adjátok meg azért ami a császáré, a császárnak". Rm. 13:7 erre utal vissza: "Adjátok meg azért mindenkinek, amivel tartoztok: akinek az adóval, az adót; akinek a vámmal, a vámot; akinek a félelemmel, a félelmet; akinek a tisztességgel, a tisztességet". Nyilvánvaló e párhuzamokból, hogy Rm. 13:1-9 Máté 22:17-21-nek az ihletett értelmezése.

Az előző fejezetben bizonyítottuk, hogy az állam nem rendelkezhet azzal, ami Istené. Ha az ott kifejtett érvelés, mely Krisztus adópénzzel kapcsolatos tanításán alapult, helyes, akkor Rm. 13:1-9 - lévén Krisztus eme tanításának értelmezése - szükségszerűen meg kell hogy erősítse az álláspontunkat.

Pál apostol "felső hatalmasság"-nak nevezi az államot. Ez nem azt jelenti, hogy a legfelsőbbnek, hanem a pillanatnyilag fent levőnek. Majd a fejedelmekről beszél, akik a fegyvert viselik, és felügyelik az állampolgári tartozások teljesítését. Ezután arra szólít fel, hogy mindenki tegyen eleget az állam iránti tartozásának: "Senkinek semmivel ne tartozzatok, hanem csak azzal, hogy egymást szeressétek, mert aki szereti a felebarátját, a törvényt betöltötte". Aztán idézi a 6., 7., 8., 9., 10. parancsolatot, és hozzáteszi: "Ha valamely más parancsolat van, ebben az igében foglaltatik egybe: szeressed felebarátodat, mint tenmagadat". Az "ige", amit itt Pál idéz, az úgynevezett "második nagy parancsolat" a két nagy parancsolat közül, amelyekben Jézus az egész törvényt összefoglalta. (Lásd: Mt. 22:35-40.)

A törvényben, aminek betöltésére Pál hivatkozik, más parancsolatok is vannak. A Tízparancsolat fel nem sorolt parancsolatai a következők: "Ne legyenek néked idegen isteneid énelőttem"; "ne csinálj magadnak faragott képet, és semmi teremtettség dologhoz hasonlót, hogy imádd azokat"; "az Úrnak a te Istenednek nevét hiába fel ne vedd"; "megemlékezzél a szombatnapról, hogy megszenteljed azt". Mindezek egybefoglaltatnak az úgynevezett "első nagy parancsolatban": "Szeresd azért az Urat, a te Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből és teljes erődből" (V. Móz. 6:5). (Ezeken kívül Pál apostol a felsorolásban nem idézte még az 5- parancsolatot, amely mintegy híd az Isten és a felebarát iránti kötelességek között, a parancsolatoknak az első és a második csoportjához egyaránt hozzátartozik.)

Pál jól ismerte ezeket a parancsolatokat. Miért mondja, hogy "ha valamely más parancsolat van, ebben az igében foglaltatik egybe: Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat"? Azért, mert Krisztusnak az állampolgári kötelességeinkről szóló tanítását fejt ki itt.

Az állampolgári kötelességek pedig az állam, illetve a fele barátaink iránti kötelességeinket jelentik, mert az állam hatásköre is kizárólag az embereknek az egymás közötti és az államhoz való viszonyát érinti. Jézus alapjaiban különválasztotta Isten és az állam illetékességi körét. Ami a mindenható Istené, arra az állam - a mindenkori "felsőbb hatalmasság" - nem tarthat igényt. Ezért utal Pál csak a másik "nagy parancsolatra", nem pedig azért, mert megfeledkezett volna az első törvénytábláról, mikor azt mondja, hogy "ha valamely más parancsolat van, ebben az igében foglaltatik egybe: szeresd felebarátodat, mint tenmagadat". Azaz: ha van még az egyén és az állam viszonyát érintő parancsolat az említettekén túl, az a felebaráti szeretet kötelezettségében foglalható össze. Azt kívánja leszögezni itt, hogy a fennálló hatalmasságok Istentől rendelt volta csak a felebaráti szeretet kötelezettségét rója egy keresztényre; és nem többet.

Nyilvánvaló, hogy ha a keresztények a Rm. 13:1-10-ben foglalt kötelezettségeiknek az állammal és polgártársaikkal szemben eleget tettek, a "felsőbb hatalmasságok" ennél többet nem kérhetnek számon tőlük. Amit eddig elmondtunk, az nem azt jelenti, hogy az állam jurisdikciót gyakorolhatna az említett hat parancsolat isteni parancsolatként való betartatása tekintetében. Azt akartuk csupán érzékeltetni tehát, hogy az állam - a maga rendeltetése szerint - kizárólag csak az ember emberekhez való viszonyát szabályozza. Nincs joga beavatkozni az egyén és Isten kapcsolatába, a második törvénytábla parancsolatainak érvényesítése címén sem.

Továbbá abból a tényből, hogy a Római levél kifejtésében az ember állam iránti kötelességei között nem találoztunk az első törvénytáblára való utalással, arra kell következtetnünk, hogy az ember viszonya a fennálló hatalmasságokhoz, noha ezek Istentől rendeltettek, nem ugyanaz, mint Istenhez való viszonya.

Abból, hogy a Tízparancsolat az ember minden kötelességét magában foglalja, valamint abból, hogy a Biblia az ember állam iránti kötelezettségei között nem említ egyet sem az első törvénytábla parancsolataiból, az következik, hogy mindaz, amivel az ember az első törvénytábla rendelkezései szerint Istennek tartozik, a fennálló hatalmasságokat nem illeti meg. Az első négy parancsolat megtartása az Isten iránti engedelmesség körébe tartozik, és Jézus világossá tette, hogy Istennek adjuk meg azt - ne pedig a császárnak, és még csak ne is a császár által -, ami az Istené. Ezt a Biblia számos helye megerősíti:

"Jojákim uralkodásának kezdetén, aki fia volt Jósásnak, Júda királyának, ilyen szavakat szólt az Úr Jeremiáshoz, mondván: Így szól az Úr nékem: csinálj magadnak

köteleket és jármot, és vedd azokat a nyakadba. És küldd azokat Edom királyához és Moáb királyához, az Ammon fiainak királyához, Tírus királyához és Sídon királyához a követek által, akik eljönnek Jeruzsálembe Sédékiáshoz, Júdának királyához. És parancsold meg nekik, hogy mondják meg az ő uraiknak: Ezt mondja a Seregeknek Ura, Izráelnek Istene, ezt mondjátok a ti uraitoknak: Én teremtettem a földet, az embert és a barmot, amelyek e föld színén vannak, az én nagy erőmmel és az én kinyújtott karommal, és annak adom azt, aki kedves az én szemeim előtt. És most én odaadom mind e földeket Nabukodonozornak, a babiloni királynak, az én szolgámnak kezébe; sőt a mezei állatokat is néki adom, hogy néki szolgáljanak. És néki és az ő fiának és unokájának szolgál minden nemzet mindaddig, míg el nem jő az ő földjének is ideje, és szolgálnak néki sok nemzetek és nagy királyok. Azt a nemzetet és azt az országot pedig, amely nem szolgál néki, Nabukodonozornak, a babiloni királynak, és aki nem teszi nyakát a babiloni király jármába: fegyverrel és éhséggel és döghalállal verem meg azt a nemzetet, azt mondja az Úr, míglen kiirtom őket az ő kezével" (Jer. 27:1-8).

Az idézet tanúsága szerint Nabukodonozor babiloni uralkodó hatalma Istentől rendeltetett. E hatalom fiára, sőt annak fiára szállt, ami azt mutatja, hogy a babiloni birodalom, mint olyan, Istentől rendeltetett. Nabukodonozort az Úr egyszerűen a szolgájának nevezte és "odaadta mind e földeket a kezébe". Majd nem kevesebbet helyezett kilátásba, mint hogy "azt az országot és azt a nemzetet pedig, amely nem szolgál néki, Nabukodonozornak, a babiloni királynak, és aki nem teszi nyakát a babiloni király jármába", megveri.

Vizsgáljuk meg, hogy e hatalom Istentől rendelt volta a lelkiismereti kérdésekre is kiterjed-e. Dániel könyvének 3. fejezetében van lejegyezve, hogyan állított fel ugyanez a Nabukodonozor egy hatalmas aranyszobrot Dura mezején, és hogyan gyűjtette egybe a fejedelmeket, helytartókat, kormányzókat, bírákat, kincstartókat, tanácsosokat, törvénytevőket és a tartományok minden igazgatóját, hogy imádják azt: "Meghagyatik néktek, oh népek, nemzetek és nyelvek! Mihelyt halljátok a kürtnek, sípnek, citerának, hárfának, lantnak, dudának és mindenféle hangszernek szavát: boruljatok le és imádjátok az arany állószobrot, amelyet Nabukodonozor állíttatott. Akárki pedig, aki nem borul le és nem imádja, tüstént bevettetik az égő, tüzes kemencébe".

A parancsra mindenki engedelmesen leborult, és imádta az aranyszobrot - három zsidó férfi: Sidrák, Misák és Abednégó kivételével. Ezt azonnal jelentették Nabukodonozornak, aki maga elé hívatta őket és megkérdezte, szántszándékkal nem tisztelik-e az ő istenét. Majd ott helyben megismételte a parancsát.

A három zsidó fiatalember jól tudta, hogy őket az Úr tette a babilóniai király alattvalóivá. Ezt Ésaiás és Jeremiás próféták is megjövendölték. (Lásd: Ésa. 39. fejezet és Jer. 29. fejezet.) Mikor Nabukodonozor a végső ostromra indult Jeruzsálem ellen, az Úr Jeremiás próféta által megüzente a népnek, hogy ha szolgálnak Babilon királyának, jól lesz dolguk, míg az engedetlenek bajt vonnak a fejükre.

A három héber ifjú Nabukodonozor fenyegető kérdésére, hogy vajon kicsoda szabadítja ki őket a tüzes kemencéből, így válaszolt: "Óh, Nabukodonozor! Nem szükséges erre felelnünk néked. Ímé, a mi Istenünk, akit mi szolgálunk, ki tud minket szabadítani az égő, tüzes kemencéből, és a te kezedből is, óh király, kiszabadít minket. De ha nem tenné is, legyen tudodra, óh király, hogy mi a te isteneidnek nem szolgálunk, és az aranszobrot, amelyet felállítottál, nem imádjuk."

Ekkor Nabukodonozor parancsára bevetették őket a tüzes kemencébe, amelyet "hétszerre inkább befűtöttek, mint szokták". Ám a király rémült csodálkozással látta, hogy "négy férfi járkal szabadon a tűz közepében, és semmi sérelem sincs bennük, és a negyediknek ábrázata olyan, mint valami istenek fiáé". E rendkívüli esemény láttán az egybegyűlt sokaság előtt "szólt Nabukodonozor, és mondta: Áldott ezeknek Istene, aki küldötte az ő angyalát és kiszabadította az ő szolgálait, akik őbenne bíztak; és a király parancsolatát megszegették és veszedelemre adták az ő testüket, és nem szolgáltak és nem imádtak más istent az ő Istenükön kívül".

A következő tények nyernek itt bizonyítást: először, hogy Isten adott hatalmat Babilónia királyának; másodsor, hogy a saját népét e hatalom alá vetette; harmadszor, hogy csoda által védte meg övéit e hatalommal szemben. Az a kérdés: ellentmondásba került-e Isten önmagával? Azt kell mondjuk: nem. Akkor mi e történet tanulsága? Az, hogy Nabukodonozor nem megfelelően élt az Istentől rendelt hatalmával. Bebizonyosodott, hogy Babilon királyának a hatalmat Isten adta, azonban nem arra a célra, hogy ennek alapján az ember lelkiismereti ügyeibe avatkozzék. Mindezek pedig "megíráttak a mi tanulságunkra, akikhez az időknek vége elérkezett" (I. Kor. 10:11).

De vegyünk egy másik példát. Azt olvastuk az imént, hogy Isten rendelése szerint "Nabukodonozornak és az ő fiának és unokájának szolgál minden nemzet mindaddig, míg el nem jön az ő földjének is ideje, és szolgálnak néki sok nemzetek és nagy királyok". Más próféciák tanúsága szerint is Babilonnak szét kellett hullania a maga idejében. Jer. 51:28-ban az áll, hogy Média királyainak, hadnagyainak és főembereinek készülniük kell Babilon földjének pusztává tételére. Ésa. 21:2 szerint Perzsiának /Elam/ szövetségre kell lépnie Médiával Babilon ellen. Ésa. 45:1-4 megnevezi Círuszt

/Kürosz/ mint a Babilon elleni hadjárat vezetőjét - száz évvel annak születése előtt, és 174 évvel az előtt az esemény előtt, amelyre a prófécia vonatkozik. Ezt mondja az Úr a próféta által Círusról: "Én támasztottam őt fel igazságban, és minden utait egyengetem, ő építi meg városomat, és foglyaimat elbocsátja, nem pénzért, sem ajándékért, szolt a Seregek Ura!" (Ésa. 45:13) De Babilon meghódításában Círusnak csak hadvezéri szerepe volt. A királyság (a főváros és körzete felett) a méd Dáriusznak adatott, ahogy Dániel előre megmondta Belsazar királynak, a főváros, Babilon elestének éjszakáján: "Elosztatott a te országod, és adatott a médeknek és a perzsáknak". A feljegyzés pedig így folytatódik: "Ugyanazon az éjszakán megöletett Belsazar, a káldeusok királya. És a méd Dárius foglalta el az országot" (Dán. 5:28, 30-31). Róla azt olvassuk Dán. 11:1-ben, hogy Gábriel angyal is mellette állt, "hogy őt támogassa és segítségére legyen uralkodása első esztendejében".

Nem lehet tehát kétségünk afelől, hogy Média és Perzsia hatalma is Istentől rendeltetett. Dárius Dánielt a birodalom első emberévé tette, de magas rangú irigyei megpróbálták lejáratni őt a király előtt. Miután hiába igyekeztek okot találni ellene a birodalom dolgaival kapcsolatban, azt mondták ezek a férfiak: "Nem találunk ebben a Dánielben semmi okot, hacsak nem találhatunk ellene valamit az ő Istenének törvényében" (Dán. 6:5). Ezért rávették a királyt, hogy hozzon végzést: ha valaki harminc napig kér valamit valamely istentől vagy embertől, a királyon kívül, vettessék az oroszlánok vermébe. Dárius gyanútlanul kiadta a végzést. Dániel tudott a tilalomról, hogyne tudott volna, hiszen vezető ember volt az udvarban -, de mit sem törődve vele, hazament, és imádkozott a Jeruzsálem felé kinyitott ablakánál, amint az máskor is szokása volt. A súlyos büntetés kilátásba helyezése ellenére sem engedelmeskedett Dániel a rendeletnek. Tisztában volt vele, hogy noha Média és Perzsia Istentől kapta hatalmát, ez a hatalom nem terjed ki arra, hogy őt Istentől rendelt kötelességének végzésében akadályozza.

Mint várható volt, irigyei "rajtakapták" Dánielt, amint könyörgött az ő Istene előtt, és feljelentették a királynál. Dárius tehetetlen volt, hiszen mint a főemberek emlékeztették rá, a médek és perzsák törvénye szerint semmi tilalom vagy végzés, amelyet a király elrendelt, meg nem változtatható. Szíve szerint azon volt, hogy Dánielt megszabadítsa, mert restelkedett saját vigyázatlansága miatt, de nem tehetett semmit. A törvénynek érvényt kellett szerezni, így Dánielt az oroszlánok vermébe vetették. Dárius búcsúzól ezt mondta neki: "A te Istened, akinek te szüntelen szolgálsz, szabadítson meg téged". Ahogy hajnalodott, az éjszakát átvirrasztó Dárius azonnal az oroszlánok verméhez ment és Dánielt szólította: "Dániel! Az élő Istennek szolgálja, a te Istened, akinek te szüntelenül szolgálsz, meg tudott-é szabadítani téged az

oroszlánoktól?" Dániel így válaszolt: "Király, örökké élj! Az én Istenem elbocsátotta az ő angyalát, és bezárta az oroszlánok száját és nem árthattak nekem; mert ártatlannak találtattam őelőtte, és teelőttem sem követtem el, óh király, semmi vétet" (Dán. 6:22).

Ily módon Isten újra megmutatta, hogy jóllehet a hatalmasságok tőle rendeltettek, de nem arra rendeltettek, hogy az ember és Isten közé álljanak.

Most vizsgáljuk meg ezt a kérdést gyakorlatiasabb nézőpontból. Egy társadalom úgy jön létre, hogy az egyének lemondanak bizonyos jogaik személyes gyakorlásáról, s ezáltal e jogok hatékonyabb érvényesítését, illetve más, a személlyel és a tulajdonnal kapcsolatos jogok élvezetét kapják cserébe - ezek nélkül nem létezhet egy társadalom.

Minden ember alanyi joga, hogy személyét és tulajdonát védelmezze az esetleges támadásokkal szemben, de ha e jogot mindenki személyesen gyakorolná, az emberi természet jelen állapotából következően ez csak egymás kárára történhetne. Vagyis teljes anarchia keletkeznék, és ilyen állapotok közepette nem működhetne a társadalom. Képzeld el, hogy százunkat összezárnának egy olyan helyre, ahol nincs semmiféle szervezett rend; mindenki ugyanazokkal a jogokkal rendelkezik, mint a többi. Ha egyénileg kezdenék gyakorolni önvédelmi jogainkat, a védelemnek csak azt a mértékét tudnánk biztosítani, amit egyénileg harcoltunk ki magunknak, ám ez nem túl sok. Ezért inkább az egyének összefognak, és a testületre ruházzák egyéni jogaikat, hogy cserében a közhatalom védelmét élvezhessék. Az egyént így a többi kilencvenkilenc támogatja, ha jogainak védelmére kerül sor, tehát sokkalta nagyobb biztonságban tudhatja magát és tulajdonát, mintha nem mondott volna le jogainak személyes gyakorlásáról.

De vajon mi érdeke fűződne egy embernek ahhoz, hogy lemondjon a hithez való jogának személyes gyakorlásáról, amely egyébként a személyes hitbeli meggyőződésről való lemondással lenne egyenértékű? Mit nyerhetne ezzel? Ha lemond a hithez való jogáról, lényegében a gondolkodás jogáról mond le. Ha feladjuk a lelkiismereti szabadságunkat, a személyiségünkéről, lelkünkéről mondunk le. Az örök élet az Úr Jézus Krisztusban való hit függvénye, és az az ember, aki lemond a hithez való jogáról, az örök életről mond le. A Szentírás ezt mondja: "Én az elmémmel az Isten törvényének szolgállok" (Rm. 7:25). Ha valaki lemond a hithez való jogáról, Istenről mond le. Következésképpen sem embernek, sem emberi szervezetnek nincs joga valakitől e jogának feladását követelni. Minden embernek joga van szabadon, lelkiismerete szerint tenni, és e jogáról semmilyen - sem keresztény, sem emberi - minőségében nem mondhat le.

Egy másik fontos kérdés ezzel kapcsolatban: a "felsőbb hatalmasságok" - ha egyszer Istentől rendeltettek - hogyan jönnek létre? Közvetlenül Isten csodás beavatkozása folytán, avagy a gondviselés által a dolgok esetleges menetébe illesztve? Láttuk az előbbi bibliaidézetekből, hogy Nabukodonozort Isten tette Babilon királyává. Hogyan? Prófétát vagy papot küldött, hogy királlyá kenjék, vagy mennyei követet, mint Mózes és Gedeon esetében? Sem így, sem úgy. Nabukodonozor azért lett király, mert az apja is az volt. Hogyan lett király az apja? Ie. 625-ben Babilon csak egy tartománya volt az Asszír Birodalomnak, miként Médiá is. Mindkettő fellázadt, mégpedig egy időben. Asszír király Nabopolasszar nevezte ki a babiloni lázadás elfojtására induló csapatok vezérévé. Ő maga Médiába indult leverni az ottani felkelést. Nabopolasszar olyan derekasan látta el feladatát, hogy király a őt bízta meg Babilon tartomány kormányzásával, királyi címet is adományozva a kinevezéshez. Nabopolasszar tehát Asszír királyától kapta hatalmát. Asszír király az övét atyjától, Assúrbanipáltól, Assúrbanipál is atyjától, Esarhaddontól, ő az ő atyjától, Színakheríbtől, ő az ő atyjától, Szargontól örökölte, akit viszont a csapatai kiáltottak ki királlyá a harcmezőn, vagyis emberektől nyerte hatalmát.

De vegyünk egy újabb kori példát, Viktória királynőét: ő hogyan jutott hatalomhoz? Egyszerűen úgy, hogy ő volt az első az uralkodóházak utódlási sorában, amikor IV. Vilmos meghalt. Családja egyik ágán Hódító Vilmosig vezet vissza őseit. De ki volt Hódító Vilmos? Egy normann törzsfő, aki 1066-ban betört Angliába és magához ragadta a hatalmat. Hogyan lett ő a normann törzsfő? A normannok tették azzá, tehát Viktória királynő hatalma ezen az ágon emberektől származott.

Ami a másik ágat illeti, a királynő a Nagy-Britanniában jelenleg is uralmon levő Hannover-ház sarja. Hannover Németország egyik tartománya. Hogyan kerültek a Hannover-ház tagjai Nagy-Britannia trónjára? Mikor Anna királynő meghalt, Hannoveri György örökölte a brit királyi koronát I. György néven. De honnan kapta méltóságát? Felmenőjétől, Oroszlán Henriktől, Büszke Henrik fiától. Büszke Henrik Barbarossa Frigyesztől kapta a szász hercegséget 1156-ban. Oroszlán Henrik Sváborország Fejedelme volt. A Guelph-házat, melyből származott, az alemannok alapították a letűnt Római Birodalomnak azon a részén, mely ma Dél-Németország. De ki tette őt fejedelmmé? Egy-két népvándorlás kori germán törzs. Viktória királynő méltósága tehát ezen az ágon is emberi eredetű.

Emellett uralkodói jogkörét korlátozza az alkotmány. Ismert történet, hogy egy alkalommal Gladstone miniszterelnök egy aláírandó okmányt nyújtott át a királynőnek, aki nem értvén egyet az abban foglaltakkal, vonakodott ellátni azt

kézjegyével. Gladstone erre ecsetelni kezdte a törvényjavaslat érdemeit, de Viktóriát ezzel sem győzte meg. Mire Gladstone: "Felségednek alá kell írnia". "Hogyhogy kell? Tudja, kivel beszél? Anglia királynőjével!" - méltatlankodott őfelsége. Gladstone csöndesen megjegyezte: "Igen, felség, de én Anglia népét képviselem". És a királynőnek alá kellett írnia. Anglia népe parancsol Anglia királynőjének, mert Anglia népének hatalma felette áll Anglia királynője hatalmának. Ő, mint királynő, egyszerűen csak népe hatalmának reprezentánsa. És ha Anglia népe megsokallja a királyság intézményével járó kiadásokat és államformát változtat - az alkotmányos monarchia helyett demokráciát -, jogaival összhangban fog eljárni. És az ily módon létrejött hatalmi kormányzati forma éppúgy Istentől rendeltnek lesz tekinthető, mint a mostani, vagy a jövőben bármelyik.

Az egyeduralkodók személyükben nem azonosak azokkal a "felsőbb hatalmasságokkal", amelyekről azt mondja Pál apostol, hogy Istentől rendeltettek. A Szentírás a kormányzati hatalomra, az államformára utal, amelyiknek az uralkodó, a kormányfő vagy az elnök a képviselője, a nép megbízásából bírva hatalmát. Az izraeli teokráciát kivéve egyetlen uralkodó sem volt a földön, amelyik hatalmát - közvetve vagy közvetlenül - ne a néptől kapta volna. Nem az egyes uralkodók, sem nem az egyes kormányzati formák, hanem magának az államnak az eszméje az, ami Istentől rendeltetett. Az állam hiánya: anarchia. De a Szentírás szerint: "Isten nem a zűrzavar Istene" (I. Kor. 14:33 - pontosított fordításban). Isten: a rend Istene. A rend az, ami tőle rendeltetett, és ő ültette az emberbe az állam eszméjét, az önvédelmét, mely az elsőrendű alanyi jog, és amely ilyen vagy amolyan formákba szerveződik a világ különböző részein. Az embereknek maguknak kell kiválasztaniuk a nekik legalkalmasabb államformát. A polgári rend eszméje azonban magától Istentől származik. Jogi keretek között történő gyakorlása Istentől rendeltetett. Az amerikai Függetlenségi Nyilatkozat egyszerűen Isten örök igazságát fogalmazza újra, mikor kijelenti: "A kormányok jogos hatalmukat a kormányzottak akaratából származtatják". Nem az számít, hogy milyen formában gyakorolják; az így gyakorolt hatalom az, amely Istentől rendeltetett. Ha az emberek a kormányzati rendszer megváltoztatása mellett döntenek is, attól az a hatalom még ugyanaz, továbbra is tisztelendő. A jogos gyakorlása - amikor embernek emberhez való viszonyát szabályozza - változatlanul Istentől rendeltetett. Nem létezik azonban olyan hatalom, amely jogosult lenne befolyásolni Isten és az ember kapcsolatát.

Függelék

Az állam és az egyház összefonódására irányuló jelenlegi tendenciák

1994. január

Jelenlegi tendenciák

A könyv három fejezetében az állam és az egyház szétválasztásának értékéről olvashattunk. A kereszténység kezdetétől fogva mindvégig látható, hogy e nélkül sohasem volt lelkiismereti szabadság. Az üldözés fegyverei időnként elhallgattak, de az állam és az egyház összefonódása és vele együtt az üldözés valamilyen alvó, lappangó formában mindig létezett.

A történelem mondanivalója egyértelmű számunkra. A történészek mintegy 100 millióra becsülik azok számát, akik vallási meggyőződésük miatt veszítették életüket. Nekik tartozunk köszönettel azokért a szabadságjogokért - a lelkiismereti szabadság és a szólásszabadság jogáért -, amelyeket ma élvezünk. Az Amerikai Egyesült Államok alapító atyái nem feledték azokat az eseményeket, amelyek az európai kontinens elhagyására kényszerítették elődeiket. Ennek köszönhető, hogy megalapították az első igazán szabad országot, az Amerikai Egyesült Államokat.

Az amerikai Függetlenségi Nyilatkozat és a nagy francia forradalom a 18. század végén gyökeresen új állam és társadalom kialakulását eredményezte. Az új rendszer alapjaiban változtatta meg az állam és az egyház addigi kapcsolatrendszerét. A továbbiakban azonban arra szeretnénk rámutatni, hogy egy igen jelentős intézmény e változások ellenére és közepette is megmaradt az állam és az egyház összefonódása hagyományőrző hívének és a lelkiismereti szabadság ellenzőjének. "Innét fúj a szél" az állam és az egyház összefonódását újfent szorgalmazó mai irányzatok esetében is. Ez az intézmény - és talán meglepően hangzik sokaknak - nem más, mint a Római Katolikus Egyház. Megalapozott ez a megállapítás? Hiszen olyan haladó, modernizálódó egyház képét nyújtja ma a Katolikus Egyház, különösen a II. Vatikáni Zsinat óta. A zsinati dokumentumok között ott van a vallásszabadságról szóló nyilatkozat is. Vizsgáljuk meg tehát gondosan ezt a nyilatkozatot.

II. Vatikáni Zsinat

A II. Vatikáni Zsinat 1965. december 7-én tette közzé ezt a nyilatkozatot (Dignitatis humanae). A világot megdöbbenetette a Katolikus Egyház új, a korábbihoz képest szokatlan hangvétele, amelyet némely protestáns kommentátor is lelkesen üdvözölt. Úgy tűnt, hogy a Katolikus Egyház nem vár tovább a régi rend visszaállítására, hanem megváltoztatja az alapelveit. Ilyen kijelentéseket olvashatunk a nyilatkozatban:

"A személy méltósága egyre elevenebben él kortársaink tudatában. Növekszik azok száma, akik követelik, hogy az emberek saját belátásuk szerint és felelős szabadsággal cselekedjenek, tehát ne kényszerből, hanem kötelességük ismeretében. Úgyszintén megkívánják a közhatalom jogi korlátozását, nehogy túlságosan szűk határok közé szoruljon a személy és a társulások erkölcsileg megengedhető szabadsága. A társadalmi szabadság követelése leginkább az emberi szellem javaival kapcsolatos, és elsősorban a vallásnak a társadalomban való szabad gyakorlását célozza. Ez a Vatikáni Zsinat gondosan figyelembe véve ezeket az emberi igényeket, elhatározta, hogy nyilatkozik róluk: mennyiben felelnek meg az igazságnak és az igazságosságnak. Ezért megvizsgálja az egyház hagyományát és tanítását, amelyekből mindig a régivel összhangban álló újat hoz elő." (A II. Vatikáni Zsinat tanításai, Budapest, Szent István Társulat, 1975., 373. 1.)

Azt olvashatjuk, hogy "növekszik azok száma, akik követelik, hogy az emberek saját belátásuk szerint... cselekedjenek". A nyilatkozat megszületésének történelmi körülményeire utal ez a mondat. A kor követelményeinek kellett eleget tenni. Az európai klérus konzervatív köreiből igen nagy vitát váltott ki ez a kérdés. A nyilatkozat magyar nyelvű fordításának bevezetőjében a következőket olvashatjuk:

"Egyetlen zsinati dokumentumnak sincs olyan viszontagságos története, mint ennek a hétszer újráfogalmazott és végül is csak a pápa kívánságára lezárt nyilatkozatnak." (A II. Vatikáni Zsinat tanításai, Dr. Seregély István, i.m., 376.1.)

A nyilatkozat a keresztény egység helyreállításának előmozdítását célozta különösen azokban az országokban, ahol nem a katolikus hagyományon alapul az államforma. Ez kitűnik a nyilatkozat magyar, német és angol nyelvű fordításainak összehasonlításából. Ahol a magyar nyelvű szöveg "erkölcsileg megengedhető szabadságról" beszél, ott az angol nyelvű változatban a "jogos, jogszerű szabadság" kifejezés található. Ez az amerikai olvasóban azt az érzést kelti, hogy itt az emberek "elidegeníthetetlen szabadságjogairól" van szó. Valójában azonban a katolikus dogmatika szempontjából csak az

"erkölcsileg megengedhető szabadság" a "jogos, jogszerű szabadság". Ezt a nyilatkozat bevezetője is hangsúlyozza:

"Az ellenzék, elsősorban a katolikus többségű országok püspökei, olaszok és spanyolok, a régi elméleti alapelvekre hivatkoztak; az igazságnak van csak joga, a tévedésnek semmiféle joga sincsen. Ha a tévedésnek ugyanolyan jogot ismernénk el, mint az igazságnak, az egyértelmű lenne az indifferentizmussal." (u.o. 368. 1.)

Vizsgáljuk meg most a nyilatkozat egy másik megállapítását: "Ez a Vatikáni Zsinat gondosan figyelembe véve ezeket az emberi igényeket, elhatározta, hogy nyilatkozik róluk: mennyiben felelnek meg az igazságnak és az igazságosságnak." (u.o. 373-1)

A kérdés azonban az, hogy mit értünk "igazságon" és "igazságosságon"? Mi a mérce? A katolikus dogma értelmében egyedül a pápa hivatott a végső igazság fogalmának meghatározására. Minden kérdésben ő jogosult a válaszadásra, hiszen tévedhetetlenségénél fogva nem értelmezheti helytelenül Isten akaratát. Következésképpen a katolikus hívők számára hitelvi kérdésekben az ő állásfoglalása lesz követendő, és az egyén nem gondolkodhat és cselekedhet a saját lelkiismerete szerint.

A pápai primátusról szóló tanítással együtt értelmezve ez azt jelenti - legalábbis katolikus szemszögből nézve - , hogy az egész világot megköti egyetlen ember, a hivatalban levő pápa lelkiismerete. Ezért nem egyértelmű a Vatikáni Zsinat fenti megállapítása. Vagy létezik pápai primátus és tévedhetetlenség, amely kizárja a lelkiismereti szabadságot, vagy pedig lelkiismereti szabadság létezik, amely szerint minden embernek veleszületett és elidegeníthetetlen jogai vannak, amely nem egyeztethető össze a pápaság intézményével. A nyilatkozat így a lelkiismereti és vallásszabadság fogalmának egy olyan új értelmezését adja, amely pontosan illeszkedik a katolikus dogmatika rendszerébe. A következő megállapítások ezt támasztják alá:

"Ezért megvizsgálja az egyház hagyományát és tanítását, amelyekből mindig a régivel összhangban álló újat hoz elő." (u.o. 373- 1) "Letagadhatatlan, hogy a nyilatkozat a kor követelménye, de az ezt megelőző katolikus állásfoglalások a vallásszabadságról, szintén koruk követelményei voltak, ezért nem helytálló törésről beszélni az Egyház tanításában." (u.o., Dr. Seregély István bevezető jegyzeteiből, 369- 1.)

Nem kis munkát igényel, hogy a lelkiismereti szabadság modern fogalma összhangba kerüljön a katolikus dogmatikával.

A fenti szavak rámutatnak arra, hogy mi volt a nyilatkozat megszületésének mozgatórugója. Nem az írás új értelmezéséből, vagy a modern kormányzat alapelveinek, az emberek elidegeníthetetlen jogainak elismeréséből fakadt, hanem a kor és a körülmények kényszerítették a Katolikus Egyházat e nyilatkozat megtételére. Ugyancsak a bevezető jegyzetekben olvashatjuk a következőket is:

"Éppen ezért a nyilatkozat nem tartalmaz zárt, belső keresztény tanítást, nem zárja le a kérdést; számos vonatkozását és következményét további vizsgálatra bízva. Nem ad tudományos meghatározást, nem ragaszkodik egységes szóhasználathoz." (u.o. 367. 1.)

Eszerint a vallásszabadsággal kapcsolatban ez a nyilatkozat nem a végleges álláspont. Bármikor változhat. Nem képezi megváltoztathatatlan részét a kánonjognak.

A nyilatkozat tartalmaz olyan kifejezéseket, amelyekkel korábban csak protestáns tanulmányokban találkozhattunk. Nézzünk meg néhányat ezekből:

"Isten arra hívja az embereket, hogy lélekben és igazságban szolgáljanak neki, tehát lelkiismeretben kötelezi, de nem kényszeríti őket: tekintetbe veszi az általa teremtett személy méltóságát, azt akarva, hogy az embert a saját belátása vezesse, és éljen szabadságával. Tökéletes módon mutatkozott meg ez Jézus Krisztusban, akiben Isten tökéletesen nyilvánította ki önmagát és elgondolásait. ... Isten tökéletes szolgájának bizonyult, aki 'a megroppant nádat nem törí le, a pislákoló mécsest nem oltja el' (Mt. 12:20). A világi hatalmat és annak jogait elismerte, megparancsolva az adó fizetését a császárnak, de félreérthetetlenül figyelmeztetett Isten magasabb rendű jogainak tiszteletben tartására: Adjátok meg a császárnak, ami a császáré, és Istennek, ami Istené' (Mt. 22:21). Végül, teljessé tette kinyilatkoztatását: a keresztfán végrehajtotta a megváltás művét, hogy így szerezzen az embereknek üdvösséget és igazi szabadságot. Tanúságot tett az igazságról, ezt azonban nem akarta ellenfeleire ráerőszakolni. Országát ugyanis nem karddal védik; azt az igazságról tett tanúság és az igazság meghallgatása építi, és az a szeretet teszi nagygyá, amellyel a kereszten felmagasztalt Krisztus vonzza magához az embereket.

Az apostolok Krisztus szavából és példájából okulva ugyanezt az utat követték. Krisztus tanítványai az egyház első korszakától kezdve azon fáradoztak, hogy az embereket Krisztus hitére térítsék, de ne erőszakkal, nem is az evangéliumhoz méltatlan mesterkedéssel, hanem elsősorban Isten igéjének erejével." (u.o. 378. 1.)

E bekezdés alapgondolata nyilvánvalóan összhangban áll a Szentírással. Különösen meglepő ez a kijelentés egy olyan egyház részéről, amely évszázadokon keresztül

üldözte azokat, akik a fent említett alapelveket vallották és ezért szükségszerűen szemben álltak a pápai hatalommal.

Vizsgáljuk meg ezért a Máté evangéliumából idézett vers (Mt. 22:21) katolikus értelmezését, és azt, hogy ennek alapján a Katolikus Egyház ténylegesen hiszi-e és helyesli-e az állam és az egyház szétválasztásának elvét? Valóban feladta-e az egyház azt a több évszázados elméletét, hogy ő - mármint az egyház - Krisztus királyságának földi, az ítélet hatalmával is felruházott, szemmel látható megnyilatkozása? Válaszként lássuk a következő megállapításokat a nyilatkozatból:

"Továbbá, az a szabadság, amelyet az emberek Isten köteles tiszteletének teljesítéséhez követelnek, nem mást jelent, mint a kényszertől való mentességet a polgári társadalomban; a vallásszabadság tehát érintetlenül meghagyja azt a hagyományos katolikus tanítást, hogy az embereknek és a csoportoknak erkölcsi kötelességük keresni az igaz vallást és Krisztus egyetlen egyházát." (u.o. 373- 1)

Igaz, hogy Mt. 22:21 is az ember kötelességévé teszi, hogy megadja Istennek a neki járó dolgokat. De ha a nyilatkozatból idézett fenti megállapítás értelmében bizonyos "csoportoknak" is vannak kötelességeik Isten és az egyház felé, akkor ez azt jelenti, hogy az államnak is van kötelessége Isten, illetve az egyház iránt. Ezzel már ott is vagyunk a jellegzetes katolikus eszménél: az egyénnek az államon keresztül kell megadnia az Istennek járó dolgokat, mert minden egyén felelősséggel tartozik Istennek, de egyúttal tagja valamely államnak vagy közösségnek is. Ezen a ponton a Katolikus Egyház elhagyja a biblikus értelmezés útját és nemcsak Jézus Krisztussal, hanem saját szavaival is ellentétes megállapítást tesz.

A Katolikus Egyház tehát nem vallja ténylegesen az állam és az egyház szétválasztásának elvét.

A legtöbb protestáns egyház, valamint az ökumenikus mozgalomban részt vevő más felekezetek körében kialakult az a nézet, hogy a Katolikus Egyház a zsinat óta teljesen megváltozott, nem vallja már többé magát az "egyedül üdvözítő egyháznak", ezért nem fordulhat elő többé részéről üldözés.

Ma egyre többen kezdik felismerni azt, hogy a Katolikus Egyház lényeges tanításait illetően mégsem változott meg és többen hangot is adnak ezzel kapcsolatos félelmüknek. Erre példa a következő idézet is:

"A Római Katolikus Egyház részéről az elmúlt évben két, bizonyos fokig 'sokkoló' hatású állásfoglalásra került sor. Egyik a Vatikán Hittani Kongregációja vezetőjének, Ratzinger bíborosnak a r.k. püspökökhöz tavaly júniusban 'A kommunió néhány szempontjáról' c. levele, amely meghatározza az egyháznak mint hitközösségnek a r.k. felfogás szerinti ismérveit. Eszerint a r.k. egyház tanításainak egésze, ezen belül a római püspök primátusának az elfogadása nélkül, nem lehet egyházi közösségről beszélni. A körlevél szerint Krisztus egyházának leglényegesebb mozzanata hiányzik azokból a hitközösségekből, melyek a római püspök primátusát nem ismerik el. Ez az irat, a r.k. egyház 'Új Kátéjával' együtt hideg zuhanyként hatott ökumenikus körökben. Nyilatkozatok egész sora /Emilio Castro, Gunnar Stalsett, és mások/ annak a protestáns félelemnek adott hangot, hogy 'az 50 évvel ezelőtti állapothoz esett vissza a római katolikus-protestáns párbeszéd'." (Dr. Tóth Károly: Napjaink ökumenikus kihívásai, Theo- lógiai Szemle, 1993/2, 102. 1.)

"E vér kulcsai"

A félelmek jogosságát támasztja alá a híres jezsuita író, Malachi Martin "E vér kulcsai" c. könyve. (Malachi Martin: The Keys of This Blood, New York, 1990.) Malachi Martint a vatikáni kérdések specialistájának tartják. A könyv alcíme: "A viláгурalomért való küzdelem II. János Pál pápa, Mihail Gorbacsov és a kapitalista Nyugat között." Ez a könyv II. János Pál pápát nem mint a minden nemzetnek békét hirdető követet, hanem mint egy rendíthetetlen politikust mutatja be, akinek az a célja, hogy elsőként megvalósítsa az egész világ feletti egyeduralmat. Malachi Martin könyvéből idézzük a következőket:

"Akarva-akaratlanul, felkészülve vagy nem, mindannyian részesei vagyunk egy mindenre kiterjedő, feltartóztatathatatlán, földméretű versenynek, amely három út, három lehetőség között folyik. Mindazonáltal a legtöbben nem versenyzők vagyunk, hanem csak statiszták. Ennek a versenynek az a tétje, hogy kié lesz az elsőség az egységes világrend kormányzati struktúrájának létrehozásakor, amely valaha már létezett a nemzetek között. A verseny kimenetelétől függ, hogy ki fogja gyakorolni mindannyiunk, mint egyének és mint közösségek felett a legfelsőbb tekintély és az ellenőrzés kettős hatalmát. A demográfiai becslések szerint a harmadik évezred elejére a Föld lakosságának száma meghaladja a 6 milliárdot...

Nincsen olyan tényező, amely ezt a folyamatot megállítaná, mert a verseny már eldőlt; a világ és minden, ami benne van - életünk útjai mint egyéneké és mint állampolgároké; családunk és munkánk; üzleti ügyeink, kereskedelmünk és pénzünk; nevelési

rendszerünk, vallásaink, kultúránk; még a nemzeti azonosságunk ismertetőjegyei is, amelyeket mindannyian teljes természetességgel fogadunk el -, erőteljesen és radikálisan, örökre meg fognak változni. Senki sem kivétel a hatása alól. Életünk egyetlen területe sem marad érintetlenül." (i.m. 15. 1.)

II. János Pál pápának "az a kinyilvánított akarata, hogy felvegye és valóságosan gyakorolja a Róma hagyományának mindig is középpontjában álló nemzetközi szerepet, és a katolikusok által fenntartott eredeti küldetést, amely Krisztusról szállt át Péterre és utódaira."

Több mint ezeröttszáz éven át Róma a lehető legerősebben kézben tartotta a helyi vallási közösségeket világszerte. Annak ellenére, hogy ami célravezető az egyik helyen, károsnak bizonyulhat a másikon, fontosabb stratégiai döntéseit mindig a geopolitikai helyzetre, és nem a helyi érdekekre való tekintettel hozta meg. (i.m. 22. 1.)

"Korunk provinciális globalistái - a különféle korlátozott egységtörekvések képviselői - heves megrázkódtatásokon és maradandó átalakuláson fognak keresztülmenni, miközben akarva-akaratlanul alkalmazkodniuk kell az új, világméretű egységtörekvések kihívásaihoz, amit immár náluk erősebb csoportok diktálnak.

/A minimalisták/ úgy vélik, hogy a demokratikus elvek elismerése és tiszteletben tartása részükről azzal a vallási, illetve állampolgári, politikai kötelezettséggel jár, hogy védelmezzék az egyén jogát a tévedéshez. Nem elég ugyanis, hogy az egyénnek joga legyen hinni a kárhozottak poklában és az üdvözültek mennyországában - vallják. Biztosítani kell számára azt a jogot is, hogy a kettő között választhasson. Ez a kötelezettség ebben a kiélezett formában nemcsak elválasztja a minimalistákat János Páltól, de szembe is állítja vele őket. Elválasztja őket a Szentatyától, mert demokratikus elveket nem lehet a kinyilatkoztatás fölébe helyezni. ... Mindazonáltal II. János Pál azt vallja, hogy senkinek sincs - se demokratikus, se egyéb természetű - joga az erkölcsi tévedéshez, és hogy egy isteni kinyilatkoztatáson alapuló vallásnak nincs erkölcsi felhatalmazása arra, hogy az erkölcsi tévedéshez való jog szószólója és védelmezője legyen." (i.m. 287. 1.)

A fenti megállapításokból a következőket vonhatjuk le:

- a pápaság által vezetett Római Katolikus Egyház nem adta fel viláгурalmi igényét;
- e cél elérése érdekében a pápa nemcsak vallási vagy erkölcsi kérdésekkel foglalkozik, hanem politikusként azon fáradozik, hogy a katolikus erkölcsi normák a nemzeti jogrendszerekbe beépüljenek;

- ezért minden, ezt visszaszorítani szándékozó törekvést, az államot és az egyházat szétválasztó "fal" elméletét a katolikus klérus teljes egészében ellenzi. Ezzel a szétválasztás támogatói II. János Pál ellenségeivé válnak;
- Róma készen áll a kisebbség jogainak feláldozására az emberiség érdekében, és ezen az úton az egész világközösség irányítására. A kisebbségi csoportok "akarva- akaratlanul" teret kell hogy engedjenek ennek az antidemokratikus hagyományokkal rendelkező hatalomnak. Ha mi csak "statiszták" vagyunk, nincs többé beleszólásunk a kormányzó hatalom megválasztásába. A képviseleti rendszert felváltja a diktatúra.

A következő kijelentéssel világossá válik, hogy a Katolikus Egyháznak egyáltalán nem áll szándékában jámbor egyházzá átalakulni: "Néhány kivételtől eltekintve, nagyjából ez /a fenti, a 22. lapról származó idézetben kifejtett álláspont/ volt Róma álláspontja mindaddig, amíg 200 évre világi hatalmak tehetetlen állapotba nem kényszerítették a pápaságot." (i.m. 22. 1.)

Az itt említett világi hatalmak biztosították az emberek számára a mássághoz való jogot. Megvalósították a törvény előtti egyenlőséget, a kisebbségeknek járó egyenlő jogokat, valamint az állam és az egyház szétválasztását, amely lehetővé tette bármely vallás szabad gyakorlását. A Katolikus Egyházat - saját bevallása szerint - csak a világi hatalmak megerősödése kényszerítette ilyen helyzetbe. Ilyen kényszerből született a II. Vatikáni Zsinat vallásszabadságról szóló nyilatkozata is. Azok, akik ma az állam és az egyház újbóli összefonódását szorgalmazzák, bizonyára elfelejtik azt a tényt, hogy mielőtt a világi hatalmak korlátozták volna az egyház hatalmát, nem létezett vallásszabadság. Ma el sem tudjuk képzelni az életünket az előbbieken felsorolt privilégiumok nélkül. Számolni kell azonban azzal, hogy ha Róma visszanyeri régi "nemzetközi szerepét", elveszítjük ezeket a szabadságjogokat.

Emlékezzünk a történelmi tanulságra.